

УДК 811.111

О.О. МИШАК,

*викладач кафедри української, англійської та латинської мов імені М.О. Драй-Хмари
Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)*

ПРАГМАТИЧНІ ІДІОМИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості використання прагматичних ідіом, які відіграють важливу роль у здійсненні ефективного спілкування комунікантів англійською мовою. Без усвідомлення особливостей їх використання в ситуаціях мовленнєвого (усного і письмового) спілкування неможливо оволодіти особливостями функціонування мови як знаряддя комунікації.

Ключові слова: прагматичні ідіоми, ситуації спілкування, специфіка використання, функціонування мови, одиниці різної міри усталеності.

Вивчення іноземної мови неможливе без знання різного роду усталених утворень. Вербальній поведінці людини властивий не тільки ситуативний, але й повторювальний характер, що знаходить відображення, зокрема, в наявності у мові різного роду стандартизованих виразів, «готових» фраз, речень формулоподібного характеру. Сучасна англійська мова багата на такі утворення. Присутні у мовній свідомості носіїв англійської мови, такі вирази використовуються ними у відповідних мовленнєвих ситуаціях автоматично.

Для розуміння словникового складу мов дуже важливо усвідомити головну відмінність різних видів лексики; перш за все відокремлюються два полюси: це терміни та ідіоми [1].

У своєму дослідженні ми б хотіли звернути увагу на одиниці різної міри усталеності, які відіграють важливу роль у здійсненні, організації спілкування англійською мовою. Мета нашого дослідження – розглянути, в чому саме полягають особливості цих утворень і чому для їх позначення обрано термін «прагматичні ідіоми».

Термін «ідіома» походить від давньогрецького слова «*ídíōta*», що означає «особливість, своєрідність». Виділяються два основні погляди на ідіоматичні одиниці – так звані «широкий підхід» та «вузький підхід» до ідіом. Згідно з останнім, ідіомами вважаються лише такі «стійкі словосполучення, семантика яких не виводиться зі значень її складників, а інтегрована ними формально; виникає внаслідок втрати мотиваційних відношень» [2].

Сьогодні існує багато тлумачних, а також двомовних фразеологічних словників. У більшості з них фіксуються переважно одиниці, які обслуговують номінативно-класифікаційну діяльність людини і мають нефразеологічні еквіваленти. Наприклад:

until the kingdom comes – for a very long time;
to play with fire – to take risks;
to pull a fast one – to deceive;
to have got out of bed on the wrong side – to be in a bad mood;
to give way (to sb/sth) – to yield (to sb/sth);
down and out – without a job, homeless;
give it to – to scold, punish тощо.

Крім таких фразеологічних одиниць, існують також різного роду усталені утворення, які безпосередньо чи опосередковано співвідносяться з вербальною поведінкою, вербальною діяльністю людини, наприклад:

How do you do?, How's tricks?, How come?, What about...?, How about...?, Could you...?, Now you're talking, Look who's talking, You can say that again, You could have fooled me, between you and me, so to speak, strictly speaking, to cut a long story short, in a nutshell, all right, thank you тощо [3, с. 10].

Окремі групи таких одиниць неодноразово привертала увагу лінгвістів, інтерес до них особливо посилюється у зв'язку з усвідомленням того факту, що вербальній поведінці людини притаманний не тільки оказіональний, але й рекурентний, повторювальний характер. Останній виявляється, зокрема, у неодноразовому використанні певних одиниць у типових ситуаціях спілкування, що веде до стабілізації їх інтенціональної, комунікативної семантики, закріпленню за ними певних прагматичних значень.

Для позначення таких мовленнєвих утворень, які закріпилися у мові, використовуються такі різноманітні терміни, як, наприклад: стереотипні вирази, комунікативні стереотипи, стійкі формули спілкування, стійкі речення, стандартизовані вирази, готові фрази, типові розмовні фрази, речення формулоподібного характеру, мовленнєві формули, формули ввічливості, граматичні формули, мовленнєві стереотипи, типізовані комунікативні стереотипи, стереотипні формули, функціональні ідіоми, розмовні ідіоми, прагматичні ідіоми і т. ін.

У цьому випадку має місце наявність пересічення понять, які позначаються цими термінами, тому багато з них є взаємозамінюваними.

Усі стійкі одиниці, про які іде мова, представлені окремими словами, сполученнями слів, частинами речень, окремими реченнями, виражають певні прагматичні значення. Останні полягають, зокрема, у вираженні комунікативного наміру, інтенції мовця, його ставлення до змісту повідомлення або його формального аспекту, структуруванні мовленнєвої одиниці, що в кінцевому підсумку пов'язується зі змістовим аспектом висловлювання. Тому правомірно називати такі усталені одиниці прагматичними ідіомами.

Перевагу, яка віддається цьому терміну, можна пояснити низкою причин. Перш за все «прагматична ідіома» є найбільш загальним з усіх згаданих вище усталених виразів. Щоб переконатися в цьому, достатньо хоча б коротко зіставити його з деякими іншими термінами.

Що стосується терміна «формула» (мовленнєві формули, формули ввічливості), то найчастіше він використовується для позначення прагматично спеціалізованих стійких одиниць, які характеризуються рисою «ввічливість», наприклад: thank you, excuse me, if you please і т.ін. До них відносять також вирази, які конвенційно використовуються під час привітання і прощання, та деякі інші.

Поняття «прагматичний» є більш широким, ніж поняття «ввічливий». Ввічливість виступає лише однією з прагматичних особливостей мовних одиниць, у вживанні яких знаходяться відображення соціальні та деякі інші риси учасників спілкування. Існують також комунікативні наміри, ілюкції, прагматичні значення, нейтральні з цієї точки зору. Показові у цьому відношенні прагматичні ідіоми I promise you, to say nothing of, to cut a long story short, by the way, beyond (the shadow of) doubt і багато інших, які їх виражають і які здаються нейтральними у відношенні до поняття ввічливості [3, с. 11].

Отже, прагматичні ідіоми виражають більш різноманітні типи відношень між відправником і одержувачем повідомлення, ніж формули ввічливості. Інакше кажучи, прагматичні ідіоми і формули ввічливості пов'язані відношеннями односторонньої імплікації: будь-яка формула ввічливості є прагматичною ідіомою, однак не кожна або не будь-яка прагматична ідіома є формулою ввічливості.

Прагматична функція численних стійких мовних утворень, які іменуються прагматичними ідіомами, може полягати, однак, не лише в представленні комунікативного наміру мовця, ілюктивної сили висловлювання, мовленнєвого акту, але й в модифікації ілюктивної сили мовленнєвих актів. Серед прагматичних ідіом знаходимо утворення, які виступають як безособовий коментар з приводу вірогідності стверджуваної пропозиції, змісту висловлювання, які здатні одночасно збільшувати ілюктивну силу мовленнєвого акту. Деякі з них вказують на роль інших учасників спілкування або вводять мовленнєвий акт, одночасно підкреслюючи його важливість, наприклад, (and) what is more. Утворення, про які йдеться, можуть вказувати на різні аспекти комунікативного наміру мовця [4].

Отже, і в цьому випадку виявляється, що прагматичні ідіоми охоплюють більш широкий спектр прагматично спеціалізованих утворень, ніж типізовані комунікативні стереотипи.

Що стосується другого компонента терміна «прагматична ідіома», який тут вживається, а саме – «ідіома», то і для його вживання є достатні підстави. При цьому ми виходимо із відомого у лінгвістиці широкого розуміння ідіоматичності, яке допускає різноманітні способи співвідношення загального значення одиниці і значень компонентів, які її утворюють, а також той чи інший тип варіювання самих компонентів.

Інакше кажучи, ідіоматичність (здатність бути ідіоматичним) подається у вигляді шкали, на крайніх межах якої розташовуються одиниці, які значною мірою розрізняються за ступенем усталеності, характером співвідношення їх загального значення і значень компонентів, що їх утворюють. Порівняємо, наприклад, утворення *a good drink, good money, a poor excuse, down and out і a good deed, poor soil, up to one's eyes*, які при такому підході цілком правомірно рееструються фразеологічними словниками [6, с. 34].

Аналогічний підхід до трактування різного роду сталих висловів, за якими закріплені конкретні прагматичні значення, тобто підхід, заснований на широкому розумінні ідіоматичності, дозволяє розглядати як ідіоматичні одиниці різного ступеня усталеності з постійною інтенціональною, комунікативною семантикою, подаючи такі прагматичні ідіоми у вигляді шкали.

На крайніх межах шкали розташовуються «чисті», справжні прагматичні ідіоми, які характеризуються метафоризацією значення, незмінні та ті, які не допускають змінювання, варіювання форми, загальне значення яких не є сумою значень слів, що їх утворюють, і вирази з конвенційною семантикою, складові компоненти яких певною мірою зберігають свої власні значення, що включають також «відкриті» ідіоми, які допускають певне варіювання компонентів, що їх утворюють. Порівняємо, наприклад: *How do you do?, Many happy returns of the day і look here, I say, I tell you*, а також *see you (later / soon / tomorrow)* тощо [3, с. 11].

Більшість справжніх ідіом являють собою граматично немодельовані утворення, які не допускають варіювання синтаксичної структури чи морфологічної форми компонентів, що їх утворюють, наприклад: *How do you do?*

(**How did you do?*), *Many happy returns of the day* (**Several happy returns of the day*), *many thanks* (**two thanks*), *it goes without saying* (**it will go without saying*), *don't mention it* (**/you/mention it*) [3, с. 12].

Закріплені актомовленнєві контексти вживання таких утворень зумовлюються не їх буквальним значенням, а перш за все конвенціями вживання. Інакше кажучи, певне, часто непередбачене прагматичне значення притаманне тій чи іншій прагматичній ідіомі внаслідок практики її вживання, що склалася, наведення у схожих мовленнєвих ситуаціях.

Наприклад, вживане під час прощання *Good-bye!* буквально означає *God be with you!* (Нехай буде з тобою Бог!; порівняємо російське «спасибо», буквально означає «спаси тебе Бог»). Зв'язок між прагматичним значенням і формою (буквальним значенням) таких утворень є, отже, загалом довільним.

До складу прагматичних ідіом входять також одиниці, у яких співвідношення форми і прагматичного значення не обов'язково є довільним, тобто вирази, окремі компоненти яких зберігають своє лексичне значення, наприклад: *see you (later etc). Could you...?, How/What about...?* тощо.

Навряд чи справедливо стверджувати, що для таких утворень зовсім не характерна «внутрішня мотивованість». Вживаючись у подібних комунікативних ситуаціях, які повторюються, вони начебто втрачають свою інформативну цінність.

Прагматичні ідіоми включають також одиниці, які виступають як моделетвірні члени речення. Іншими прикладами можуть бути: *Down with...! та Up with...!*, *Hurrah for...!*, які виражають несхвалення і схвалення, підтримку мовця відповідно. Сюди ж належать: *Would you...?, Could you...?, Why don't you...?*, які виступають маркерами директивних мовленнєвих актів [3, с. 13].

Прикладами прагматичних ідіом, так званих спеціальних граматичних конструкцій, граматичних ідіоматизмів, можуть бути інфінітивні і дієприкметникові звороти, які використовуються як «огороджувачі», наприклад: *so to say, to tell (you) the truth, to cut a long story short, strictly speaking, frankly speaking* тощо [5, с. 181].

Різні фразеологічні словники виділяють, наприклад, як особливі типи ідіоми, які використовуються для зв'язку речень або окремих реплік мовців, стійкі мовленнєві фрази, значення яких, попри усю їх «прозорість», навряд чи можна розглядати як суму значень компонентів, які їх утворюють, і які внаслідок цього можуть являти труднощі для розуміння. Такі одиниці, відповідно, називаються функціональними ідіомами і типовими розмовними фразами або мовленнєвими ідіомами.

Результатом орієнтації на буквальне значення прагматичних ідіом може бути так зване прагматична невдача (pragmatic failure), прагматичний провал у спілкуванні.

Прикладом труднощів засвоєння особливостей мовленнєвої поведінки природних носіїв англійської мови, пов'язаних з орієнтацією на буквальне значення одиниці, може бути прагматична ідіома (Please) help yourself, – яка буквально означає: «(Будь ласка) допоможи собі (сам)», – але яка конвенційно використовується як ввічливе запрошення пригоститися [5, с. 184].

Отже, особливий статус прагматичних ідіом у мові пояснюється не стільки їх ідіоматичним характером у суто граматичному розумінні, скільки їх «прив'язаністю» до ситуацій спілкування, їх використанням у конкретних ситуаціях. Тому важливим є осмислення не стільки самого значення таких одиниць, скільки закономірностей їх використання у відповідних реальних комунікативних ситуаціях конкретними їх учасниками, їх вживання в дискурсі, в усній і письмовій мові [5, с. 176].

Природа ідіоматичності прагматичних ідіом – одиниць, які безпосередньо включені у сферу мовленнєвої комунікації, дещо відрізняється від ідіоматичності семантично і синтаксично пов'язаних ланцюжків слів, які функціонують як окрема, єдина номінативна одиниця. Ідіоматичність таких прагматично суттєвих одиниць є прагматичною за своєю природою, вона зумовлена їх спеціалізацією на виконанні певного комунікативного призначення.

Специфіка комунікативної семантики прагматичних ідіом, присутніх у вербальній пам'яті комунікантів як одне ціле, які у багатьох випадках використовуються у відповідних мовленнєвих ситуаціях автоматично, вказує на те, що мовна і комунікативна компетенція тих, хто користується природною мовою, не розділені жорсткими межами, а, навпаки, пов'язані багатшаровими відносинами перетину і взаємозумовленості, що має враховуватись при вивченні англійської мови як іноземної [5, с. 198].

Функціонуючи як метатекстові засоби, які організують пропозиційну інформацію, зміст висловлювання, повідомляють про неї адресата, одночасно підказуючи йому ракурс її сприйняття, а також як метакомунікативні засоби, які використовуються для встановлення, підтримання і розмикання мовленнєвого контакту учасників спілкування, маючи здатність виражати основні і другорядні, додаткові прагматичні значення, прагматичні ідіоми виступають своєрідними маркерами дискурсу, забезпечуючи його логічну упорядкованість, комунікативну організацію. Вони відіграють важливу роль у здійсненні мовленнєвого впливу і, у кінцевому підсумку, ефективного мовленнєвого спілкування комунікантів.

Специфіка використання прагматичних ідіом у мовленні значною мірою відображає культуру спілкування в англомовному, як, очевидно, і в усякому іншому товаристві. Потрібно розкрити не тільки теоретичні, але і практичні питання використання та функціонування прагматичних ідіом в сучасній англійській мові. Без усвідомлення особливостей використання прагматичних ідіом в ситуаціях мовленнєвого (усного і письмового) спілкування неможливо оволодіти особливостями функціонування мови як інструмента комунікації.

Список використаної літератури

1. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 536 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
3. Медведева А.М. Англо-українсько-російський словник усталених виразів / А.М. Медведева, Н.Ю. Медведева. – К., Тернопіль: А.М. Вид-во «Українська енциклопедія», 1992. – 493 с.

4. Ginsburg R.S. A Course in Modern English Lexicology / R.S. Ginsburg, S.S. Khidekel. – М.: Высшая школа, 1989. – С. 48–49.
5. Янсон В.В. Английские идиомы (English idioms): учебн. пособие / В.В. Янсон, Л.А. Ви-нарева. – К.: ООО «Логос», 2005. – 384 с.
6. Terban, Marvin. Scholastic Dictionary of Idioms / Marvin Terban. – New York; Toronto; London; Auckland; Sydney: Scholastic Inc., 1996. – 524 p.

В статье рассматриваются особенности использования прагматических идиом, которые играют важную роль в осуществлении эффективного общения коммуникантов на английском языке. Без осознания особенностей их использования в ситуациях общения (устного и письменного) невозможно овладеть особенностями функционирования языка как орудия коммуникации.

Ключевые слова: прагматические идиомы, ситуации общения, специфика использования, функционирование языка, единицы различной степени устойчивости.

The article deals with the features of pragmatic idioms which play important role in the realization of effective communication in English. It is impossible to master the peculiarities of language functioning as a tool of communication without awareness of the characteristics of their use in situations of communication (oral and written).

Key words: pragmatic idioms, situations of communication, specific use, language functioning, units of different degrees of stability.

Надійшло до редакції 7.09.2012 р.